

Причини поширення неформальної зайнятості на сільських територіях та регуляторні важелі щодо її легалізації

К. БОНДАРЧУК,
кандидат економічних наук
НДІ праці і зайнятості населення
Міністерства соціальної політики України і НАН України

В статті встановлені причини виникнення й поширення неформальної зайнятості на сільських територіях України та сформульовані регуляторні важелі щодо її легалізації.

В статтє установлені причини возникновения и распространения неформальной занятости на сельских территориях Украины и сформулированы регуляторные рычаги ее легализации.

In the article reasons of origin and distribution of informal employment are set on rural territories of Ukraine and the regulator levers of her legalization are set forth.

Ключові слова: *неформальний сектор, особисті селянські господарства, фермерство, ціни, субсидії, податки.*

Актуальність проблеми. У світовій практиці функціонують як формальний, так і неформальний сектори економіки. Неформальний сектор охоплює економічну діяльність, яка може бути легальною або нелегальною, але не включена до офіційної статистики. Вона передбачає різні види діяльності, що повністю або частково не регулюються державою, де відсутні формальні трудові угоди зайнятих працівників, які статистично не обліковуються, а суб'єкти господарювання не платять податків та внесків у соціальні фонди. Тому актуальним завданням урядів багатьох країн, в тому числі й України, є розроблення механізмів, регуляторних важелів щодо легалізації неформальної зайнятості населення, зокрема сільського.

Метою дослідження є встановлення основних причин поширення неформальної зайнятості на сільських територіях України та визначення регуляторних важелів щодо її легалізації.

Виклад матеріалу дослідження. За даними вибіркового обстеження населення з питань економічної активності чисельність громадян, зайнятих у неформальному секторі економіки України, постійно зростала і в 2011 р. становила 4704,9 тис. осіб або 23,1% загальної чисельності зайнятих у віці від 15 до

70 років проти 4436,3 тис. осіб (21,5%) – у 2005 р., тобто збільшилась на 268,6 тис. осіб. Основну частину (у 2005 р. – 84,3%, а в 2011 р. – 79,6%) становили громадяни, працюючі не за наймом, за наймом – майже на порядок менше (у 2005 р. – 7,5%, в 2011 р. – 9,7%)¹, що може свідчити про самозайнятність населення.

Особливістю неформального сектора України є його поширення переважно на сільських територіях: чисельність неформально зайнятих селян більше ніж удвічі перевищувала чисельність міського (в 2011 р. 3115,3 тис. осіб – у селах і 1589,6 тис. осіб – в містах). Питома вага сільського населення (у % до загальної чисельності зайнятих відповідного статусу), зайнятого в неформальному секторі в 2005 р. у 5,1 разу перевищувала цей показник для міського, а в 2011 р. – у 4,2 разу. У неформальному секторі економіки працював кожний другий (у 2011 р. – 50,2%) українець старше працездатного віку, а в сільській місцевості від 92,7% (у 2005 р.) до 87,3% (в 2011 р.), тобто майже дев'ять із десяти². Неформальна зайнятність населення на сільських територіях охоплює незареєстровані виробничі одиниці домогосподарств, фізичних і юридичних осіб, які працюють без укладання трудових договорів, не ліцензовану діяльність у сфері виробництва, переробки, збуту

¹ Економічна активність населення України 2011: Стат. збірник/Державна статистика України, 2012. – 207 с.

² Там само.

продукції, заготівлі та продажу ягід, грибів, деревини, риби тощо. Але основну частину сфери неформальної зайнятості становлять особисті селянські господарства (далі – ОСГ). Така зайнятість призводить до зростання навантаження на фонди соціального страхування, бо громадяни, приховуючи свої доходи, одержують допомогу у зв'язку з малозабезпеченістю, безробіттям, хоча не завжди є малозабезпеченими чи безробітними.

Варто нагадати, що сільські території України займають 90% всієї площі країни, де мешкає майже третина населення. Хоча у валовому виробництві сільськогосподарської продукції майже 50% припадає на ОСГ³, але вони не можуть забезпечити своїм учасникам гідні доходи через замалі обсяги капіталу й землі (бо до 56% загальної площі земель належить великим агропідприємствам) і відсутність реальної підтримки з боку держави⁴. Зокрема, якщо за 2010 р. внесок сільського господарства у ВВП країни становив 9,3%, то обсяг державної підтримки – 0,22% ВВП (її одержуватиме переважно агрохолдинги). Водночас, в окремих країнах ЄС він сягає 4,1% ВВП, де ВВП на порядки більший⁵. Через диспаритет цін на продукцію промисловості, що споживається у сільському господарстві, та цін на сільгосппродукцію відбувається «проїдання» й цих незначних коштів.

Недостатність фінансових ресурсів, техніки, високі ціни на насіння, міндобрива, засоби захисту рослин, худобу, низьку якість інфраструктури, нерідко відсутність доступу до ринків збуту (через віддаленість від міст, промислових центрів), великі витрати на посередників не дають змоги ОСГ одержувати достатні прибутки для інвестицій. Використання переважно ручної праці консервує низьку продуктивність, знижує мотивацію до праці та посилює утриманські настрої на селі. Низька продуктивність обумовлена не лише недостатнім рівнем застосування технологій, а й значною тінізацією етапів виробничо-збутового ланцюга (третина торгівельного обігу нині в тіні). Рівень тінізації вітчизняного аграрного сектора оцінюється в межах 15–20% (внесок до неофіційного ВВП за підсумками I-го кварталу 2012 р. майже 1,5 млрд грн)⁶.

Самоусунення держави від управління перерозподілом державної і спільної власності на селі призвело до значної диференціації сільського населення за доходами, володінням землею, майном. Нині українські землі практично сконцентровані в невеликої чисельності власників. А конкурентні переваги сільгосппродукції досягаються переважно за рахунок експлуатації землі та дешевої робочої сили. Агрохолдинги забезпечують зайнятість лише п'ятої частини працездатного сільського населення, нерідко не дотримуючись вимог законодавства щодо розміру, термінів виплати зарплати селянам, постійно знижуючи витрати на оплату праці. Питома вага річного фонду оплати праці в собівартості продукції підприємств менша 10%, а якщо рентабельність нижча за 50% – 4,7%)⁶. Як наслідок, за рівнем середньомісячної зарплати сільські працівники нормального сектора постійно на останньому місці по економіці України, а середньомісячні грошові доходи сільських домогосподарств становлять 77% доходів міських домогосподарств⁷.

Тому одна частина селян орієнтується на кошти від оренди своїх паїв або соціальну допомогу з боку держави (у зв'язку з народженням дитини, по малозабезпеченості, багатодітності, «чорнобильські»), друга – виживає, в основному, завдяки доходам з ведення ОСГ, що, як вже зазначалось, формують неформальний сектор. В Україні зареєстровано майже 5 млн. домогосподарств, членам яких відповідно до чинного законодавства надані земельні ділянки з цільовим призначенням «для ведення особистого селянського господарства». Діяльність ОСГ спрямована, насамперед, на виробництво продуктів харчування, формування доходу для задоволення основних життєвих потреб родини. Відповідно до ст. 4 Закону України «Про зайнятість населення» члени ОСГ відносяться до зайнятого населення.

Високий рівень неформальної зайнятості на сільських територіях зумовлений низкою як об'єктивних, так і суб'єктивних причин. До об'єктивних причин слід віднести розбалансованість і високий фіскальний тиск на суб'єктів господарювання через недосконалу нормативно-правову базу, на якій ґрунтується система оподаткування, нерозвинуті методи збору податків та контролю за їх спла-

³ Економічний розвиток сільських територій України – Київ: ПРООН, 2012. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://cba.org.ua/images/stories/documents/RED_manula_final_printed.pdf

⁴ Лендел М.А., Газуда Л.М., Готько Н.М. Зарубіжна практика управління розвитком сільських територій: трансформація досвіду для України // Агроінком. – 2012. – №№ 4-6. – С. 66–74, С. 66.

⁵ Проблеми та перспективи розвитку сільських територій України (на прикладі Карпатського регіону): Науково-аналітична доповідь / [В. В. Борщевський, Х. М. Притула, В. Є. Крупін, І. М. Куліш]; НАН України. Інститут регіональних досліджень – Львів, 2011. – 60 с.

⁶ Моніторинг ситуації у соціальній сфері в Україні за червень 2012 року. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://cpsr.org.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=206:2012-&catid=17:2010-06-10-20-44-31&Itemid=24

⁷ О. Кочеміровська Регулювання зайнятості сільського населення в умовах реформування аграрного сектору України // Аналітична записка – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/1107/>

тою. Велика кількість податків, високі ставки, складність, непрозорість податкового законодавства, нецільове використання державними чиновниками великих сум бюджетних коштів спонукає суб'єктів господарювання до приховування доходів. Варто підкреслити, що порівняно з країнами СНД в Україні найбільша кількість податків, а сукупний рівень податкового навантаження сягає 50,0% фонду оплати праці. За даними Всесвітнього банку, в країнах з аналогічним Україні ВВП на душу населення податкове навантаження вдвічі менше і, навпаки, такий самий рівень податків спостерігається в економічно розвинених країнах, де ВВП і доходи населення в десятки разів вищі, ніж в Україні⁷. До причин правопорушень у сфері оподаткування слід віднести невисоку якість підготовки кадрів державних контролюючих, податкових органів. Для частини працівників цих служб характерний низький рівень кваліфікації, компетентності у сфері економіки, бухгалтерського обліку, що унеможливує виявлення прихованих правопорушень. Експерти вказують на корумпованість працівників державних контролюючих органів під час проведення перевірок. Згідно з даними Інституту економічних досліджень і політичних консультацій, у 2007 р. менеджери майже 72,0% великих компаній і 82,0% малих підприємств вказали, що систематично платять хабарі представникам державних контролюючих органів⁸. Причому для здійснення підприємницької діяльності вони вимушені платити хабарі незалежно від того чи порушують законодавство, чи ні. Підштовхує селян до неформальної зайнятості й відсутність реальної фінансово-кредитної підтримки, обмежені фінансові ресурси місцевих бюджетів, адміністративні перешкоди щодо залучення інвестицій.

До суб'єктивних причин відносяться: неможливість знайти роботу у формальному секторі економіки, низький рівень оплати праці, заборгованість з її виплати; безробіття; прагнення селян збільшити доходи родини; самостійність у прийнятті рішень щодо форм, видів діяльності, можливості гнучкого використання робочого часу; складність процедури оформлення, реєстрації та здійснення підприємницької трудової діяльності; бажання знизити витрати шляхом приховування доходів як бази оподаткування та внесків до соціальних фондів; недосконалість чинного законодавства, невеликі штрафні санкції за їх порушення тощо. Але головною причиною неформальної зайнятості є, насамперед, бажання сільського населення не допустити бідності і

забезпечити доходи достатні для задоволення як особистих, так і потреб своєї родини навіть за умов порушення чинного законодавства. При цьому функціонування неформального сектора задовольняє прагматичні інтереси всіх її учасників: виробників, що мають постійну «нішу» на ринку сільгосппродукції та послуг; споживачів, заінтересованих у низьких цінах на товари та послуги; корумпованих чиновників, які одержують значні додаткові доходи через хабарі. Як наслідок, формуються неформальні правила, відбувається інституціоналізація неформальної економіки.

Однак, зайнятість сільського населення у неформальному секторі необхідно розглядати не лише як дисфункцію ринкового процесу, але й як певний амортизаційний механізм, бо для неї характерні як позитивні, так і негативні наслідки. Позитивом для населення є: зниження рівня бідності, збільшення доходу домогосподарств та покращення якості життя; розширення можливостей для реалізації професійної компетентності, організації виробничої діяльності на свій розсуд. При цьому держава також одержує певні вигоди: дещо зростає ВВП завдяки збільшенню попиту на продукцію формального сектора економіки; зменшується рівень безробіття; відбувається зниження напруги на ринку праці, зменшується соціальна напруга; скорочуються фінансові витрати на соціальний захист малозабезпечених громадян; забезпечується відтворення трудового потенціалу; з часом відбувається трансформація самозайнятості у підприємництво, що створює нові робочі місця та сплачує податки і внески у страхові фонди; підвищується відповідальність й самосвідомість сільського населення тощо. Така зайнятість слугує певним інкубатором підприємництва, забезпечуючи вхід до нього та первинне навчання.

До негативних наслідків для сільського населення слід віднести: недостатність фінансових ресурсів, складність одержання кредитів; особиста відповідальність за ризики; можливість професійної деградації; низький рівень соціального захисту, нестабільність, ризикованість зайнятості не гарантує постійного одержання доходів і позбавляє селян низки соціальних гарантій, передбачених законами України (пенсійного забезпечення, права на допомогу з тимчасової непрацездатності, на оплачувану відпустку, на допомогу з безробіття тощо). Нерідко неформальна зайнятість набуває примусового характеру, особливо коли працівники змушені виконувати додаткові обсяги робіт. У результаті, збільшується захворюваність, погіршується якість робочої сили, деформуються мораль, психіка працівників

⁸ Інформаційна записка. Напрями детінізації економіки України, подолання прихованої зайнятості та отримання заробітної плати в «конвертах». – Луганськ – 2010 – 16 с

ка. Негативом для держави є: складність регулювання зайнятості населення, недоодержання бюджетними різними рівнів значних коштів, внесків до соціальних фондів тощо. Зростає корупція, знижується продуктивність праці. За наявності в обігу офіційно необлікованих грошових потоків ускладнюється контроль за грошовою масою та її структурою, планування грошової емісії.

Поширенню неформального сектора сприяє й тінізація земельних відносин через: відсутність ефективної системи обліку земель, недосконалі процедури безоплатної передачі, продажу та відведення в оренду фізичним та юридичним особам земельних ділянок державної та комунальної власності; заборону відчуження земель сільськогосподарського призначення; недієві механізми викупу та оренди земельних ділянок під приватизованими об'єктами нерухомості; неефективні механізми контролю використання земель.

Отже, до основних причин виникнення та поширення неформальної зайнятості на сільських територіях України, на нашу думку, слід віднести нерозв'язані економічні, соціальні, демографічні проблеми, зумовлені:

- незадовільним ступенем розвитку та переважно монофункціональністю аграрного сектора;
- невисокою конкурентоспроможністю сільськогосподарського виробництва та низькою його дохідністю;
- відмовою роботодавців формального сектора в оформленні трудових відносин відповідно до вимог чинного законодавства;
- низьким рівнем оплати праці сільських працівників, заборгованістю з виплати зарплат у формальному секторі економіки;
- поширенням режиму скороченого робочого часу, неоплачуваних адміністративних відпусток, примушуванням працівників до виконання понаднормових робіт;
- безробіттям, низьким рівнем життя сільського населення;
- бажанням селян підвищити рівень доходів та добробут родин;
- складністю процедур оформлення, реєстрації підприємницької діяльності та надмірною регламентацією економічної діяльності суб'єктів господарювання;
- недосконалою нормативно-правовою базою системи оподаткування, великим податковим навантаженням на суб'єктів господарювання, нерозвинутими методами збору податків та контролю за їх сплатою;

- відсутньою реальною підтримкою, зокрема фінансово-кредитною;
- бажанням суб'єктів господарювання знизити витрати шляхом приховування доходів як бази оподаткування;
- недостовірністю інформації, необхідної для прийняття обґрунтованих рішень;
- безкарністю за збитки, які неформальна зайнятість завдає суспільним інтересам, малими штрафними санкціями за порушення трудового, податкового законодавства тощо.

Розв'язання проблем щодо розвитку сільських територій України, зниження рівня неформальної зайнятості та тінєвих доходів населення, а також економічних, соціальних та екологічних проблем визнано стратегічною метою державної аграрної політики, для досягнення якої затверджено перелік завдань, що потребують розв'язання, на державному та місцевому рівнях. Так, ст. 7 Закону України «Про основи національної безпеки України» тінізація економіки, в тому числі сільської, визначена як загроза національним інтересам і національній безпеці. У ст. 8 вказано, що її подолання шляхом реформування податкової системи, оздоровлення фінансово-кредитної сфери, скорочення позабанківського обігу грошової маси є одним з основних напрямів державної політики⁹. Зниження питомої ваги неформальної (тінєвої) економіки до 2014 р. на 30% порівняно з рівнем 2010 р. визнано важливим індикатором успіху реформування податкової системи відповідно до Програми економічних реформ на 2010–2014 роки «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава». З метою сприяння розвитку підприємництва, в тому числі на сільських територіях, Програмою визначено заходи щодо спрощення дозвільної системи та процедур ліцензування, а також затверджено перелік документів дозвільного характеру, передбачено перехід від принципу «єдиного офісу» до принципу «єдиного вікна» під час видачі документів дозвільного характеру, скорочено перелік видів діяльності, що підлягають ліцензуванню тощо. Зниженню рівня неформальної зайнятості покликана сприяти реалізація Державної цільової програми сталого розвитку сільських територій на період до 2020 р.

У ст. 3 Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про особисте селянське господарство»¹⁰ сформульовано основні напрями державної політики щодо підтримки ОСГ. Зокрема, Законом передбачено: спрямування бюджетних коштів на

⁹ Закон України «Про основи національної безпеки України» від 15.12.2005 р. № 3200-IV

¹⁰ Закон України «Про особисте селянське господарство» від 15.05.2003 № 742-IV

реалізацію державних та регіональних програм підтримки ОСГ та сільського зеленого туризму в Україні; нормативне регулювання відносин у сфері ведення ОСГ; надання допомоги для створення інфраструктури сільських територій; запровадження спрощеної системи оподаткування, обліку і звітності ОСГ; організації державного контролю за дотриманням законодавства у сфері ведення ОСГ; сприяння в розробці міжнародних програм та програм, що реалізуються за рахунок зовнішніх інвестицій, грантів тощо. Податковим кодексом, ухваленим на виконання Програми економічних реформ на 2010–2014 рр., передбачено зменшення податкового навантаження на суб'єктів господарювання, спрощення адміністративних процедур і вдосконалення процедур адміністрування податків.

Але, фактично, більшість із названих державних заходів залишаються деклараціями. Основна частина суб'єктів господарювання, в тому числі ОСГ (за невеликим винятком окремих господарств та великих сільгоспідприємств), реально ніякої фінансової підтримки не одержувала і не одержує. Тому кожний суб'єкт господарювання виживає як може. Отже, на жаль, потрібно визнати, що реальна державна політика щодо підтримки та розвитку сільського бізнесу та особистих селянських господарств в Україні є незадовільною і декларативною, а рівень допомоги, особливо фінансово-кредитної, податкової, не відповідає сучасним вимогам, принципам Європейського Союзу. Як наслідок – неформальна зайнятість на сільських територіях не скорочується.

З метою скорочення неформальної зайнятості населення на сільських територіях та її легалізацію (переведення її у формальну) держава повинна вдосконалити регулюючі важелі нормативно-правового, економічного, організаційного, фінансово-кредитного, соціального, інформаційного характеру, які забезпечуватимуть розв'язання низки завдань щодо:

- вдосконалення нормативно-правової бази шляхом розроблення закону України про державну допомогу сільським суб'єктам господарювання, внесення змін та доповнень до законодавчих актів України щодо спрощення порядку відкриття бізнесу, скорочення кількості документів дозвільного характеру;

- реального збільшення кількості сучасних високотехнологічних місць у формальному секторі економіки;

- сприяння багатofункціональному розвитку сільської економіки шляхом диверсифікації видів діяльності, створення виробничих, переробних, постачально-збутових, споживчих, кредитних, страхових кооперативів; розвитку оптової та роздрібної торгівлі, лісового господарства, рибальства; модернізації систем освіти, охорони здоров'я, культури, транспорту, сфери послуг; відродженню та розвитку народних промислів та ремесел тощо. Міжнародний досвід свідчить, що диверсифікація сільської економіки зменшує залежність селян від доходів при реалізації сільгосппродукції, які є нестійкими і визначаються врожайністю, попитом, цінами, інфляцією. Зниження рівня бідності населення сільських територій відбувається переважно шляхом розвитку несільськогосподарської зайнятості. Численні дослідження засвідчили позитивну кореляцію між ефективною несільськогосподарською зайнятістю та зростанням доходів сільських сімей, кращою диверсифікацією джерел доходів, вищою продуктивністю праці. Наприклад, питома вага фермерських господарств, де переважали доходи від несільськогосподарських видів діяльності, становила в ЄС у середньому – 27%, в групі десяти країн Центральної Східної Європи, які приєдналися останніми – 32,3%, в тому числі: Словенії – 78,9%, Естонії – 44,3, Чехії – 44 і Словаччині – 43,0%¹¹;

- розроблення економічно обґрунтованого механізму оподаткування доходів ОСГ та переведення їх (за встановленими критеріями) до інших категорій господарюючих суб'єктів, зокрема фермерських, з відповідними системами оподаткування. Хоча до 50 % валової продукції сільського господарства (за даними Держкомстату України), а за окремими видами – до 90% виробляється ОСГ, але вони «випали» з податкового поля через відсутність в Податковому кодексі України механізмів оподаткування їхніх доходів¹². Погоджуючись з Н. Малініною¹³, вважаємо, що для формування механізму оподаткування доходів сільських домогосподарств потрібно: визначити порядок встановлення статусу члена ОСГ як платника податку, для якого ведення господарства є основною діяльністю; порядок переведення їх у фермерські господарства; сформувати єдиний реєстр таких господарств; розробити порядок визначення нормативного валового доходу, що слугуватиме об'єктом оподаткування доходів і

¹¹ Несільськогосподарська зайнятість в сільській місцевості України – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.ier.kiev.ua>

¹² Податковий кодекс України від 02.12.2010 р. №2755 – VI // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2755-17>, п. 14.1.235

¹³ Малініна Н.М. Концептуальні засади побудови системи прямого оподаткування сільськогосподарських товаровиробників // Зб. наук. пр. Національного університету державної податкової служби України. – 2012 – №1.

базою нарахування соціальних внесків; організувати належний контроль за доходами. Оподаткування господарств має слугувати підґрунтям їх фінансових відносин з державою та формування прийнятних умов для доступу до ресурсів державної фінансової підтримки, одержання субсидій, дотацій та участі селян у системі соціального захисту. Акумуляовані, внаслідок сплати податку, кошти повинні направлятися на підтримку селянських господарств і розвиток сільських територій;

- орієнтування системи державних контрактів на закупівлю сільгосппродукції саме у вітчизняних товаровиробників, в т. ч. ОСГ;

- підвищення рівня реальної державної допомоги селянських господарств шляхом вдосконалення системи субсидування, розвитку кредитно-фінансових механізмів, лізингу сільськогосподарської техніки;

- захисту українських виробників від імпорту низькоякісної сільгосппродукції; гармонізації системи стандартизації сільгосппродукції з нормами Євросоюзу;

- сприяння сільгоспвиробникам у модернізації виробництва шляхом зниження вартості фінансово-кредитних ресурсів (наприклад, до 3% річних);

- впорядкування дозвільної системи через оптимізацію реєстраційних процедур;

- вдосконалення податкової системи шляхом внесення змін та доповнень до законодавчої бази, зокрема системи спрощеного оподаткування, запровадження податкових пільг та стимулів для сільських суб'єктів господарювання, зниження рівня оподаткування фонду оплати праці, посилення контролю за цільовим використанням коштів, встановлення прогресивної шкали оподаткування доходів;

- охоплення сільського населення загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням та зменшення розміру єдиного внеску для добровільно застрахованих осіб, зокрема внесків на пенсійне страхування, встановивши пільговий режим справляння єдиного внеску;

- вдосконалення співпраці Державної служби зайнятості з державними та місцевими органами влади з метою підвищення зайнятості сільського населення у формальному секторі економіки, розширення й збільшення допомоги за кошти Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття України на організацію селянами (які сплачува-

ли внески до названого Фонду) власної справи, малого бізнесу;

- реалізації програм інформування населення про умови започаткування і ведення бізнесу;

- посилення контролю у сфері використання земельних ресурсів;

- законодавчого оформлення можливості сільгоспвиробникам продавати свою продукцію на ринках через роздрібну мережу;

- реалізації заходів, спрямованих на розвиток ринків праці на депресивних територіях;

- встановлення жорсткіших заходів щодо відповідальності державних службовців за незаконні дії чи бездіяльність, які завдали збитків суб'єкту господарювання;

- розроблення інструментів для посилення відповідальності за ухилення від сплати податків і внесків до соціальних фондів та покращення їх адміністрування. Для цього внести зміни і доповнення до законодавства щодо збільшення штрафних санкцій за ухилення від оформлення трудових відносин між працівником і роботодавцем тощо.

Висновки. Для реалізації державної політики щодо легалізації неформальної зайнятості на сільських територіях України потрібно вдосконалити регулюючі важелі нормативно-правового, економічного, організаційного, фінансово-кредитного, соціального, інформаційного характеру, які забезпечуватимуть: вдосконалення законодавчої бази у сфері зайнятості, доходів, оплати праці, цін, тарифів, оподаткування, земельних, трудових відносин, посилення контролю за дотриманням норм трудового законодавства; створення високотехнологічних та збереження ефективних робочих місць у формальному секторі економіки; багатофункціональний розвиток сільської економіки; диференціацію та переведення особистих селянських господарств у фермерські чи підприємницькі структури з відповідною державною реєстрацією та сплатою податків до бюджетів і внесків до соціальних фондів; розвитку самозайнятості, малого бізнесу, різних видів кооперативів; впорядкування дозвільної системи; вдосконалення податкової системи, розроблення порядку щодо податкових пільг для суб'єктів господарювання; збільшення обсягів виробництва органічної продукції; розвиток кредитно-фінансових механізмів підтримки сільгоспвиробників, розроблення порядку надання пільгових кредитів (до 3 % річних) для дрібних сільгоспвиробників; охоплення системою соціального, зокрема пенсійного страхування сільського населення тощо.